

⁹ Барановский Е. Страхование мира: Участникам операции ООН по поддержанию мира. – М.: Научная книга, 2000.

¹⁰ Володин Д. Эволюция канадского миротворчества после холодной войны (1990-е годы) [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rus.ru/?act=read&id=399>

УДК: 327(73:55)«196/197»

© Олесь Павлюк
(м. Чернівці)

ПОЛІТИКА США ЩОДО ІРАНУ У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОКТРИНИ НІКСОНА НА БЛИЗЬКОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ СХОДІ

У статті здійснено дослідження політики США щодо Ірану у 1960 – 1970-х рр., яка реалізовувалась згідно концепції «двох стовпів» у рамках Доктрини Ніксона. Значна увага приділяється зовнішньополітичному курсу президента Р. Ніксона на Близькому та Середньому Сході й щодо Ірану, зокрема. Політика США у 1960 – 70-х рр. XX ст. перетворила Іран в активного гравця в регіоні Перської затоки, модернізувавши його збройні сили, сприяючи економічному зростанню та політичній самостійності. Автор відзначає недоліки політики, які сприяли конфронтації двох країн після Ісламської революції 1979 р.

Ключові слова: зовнішня політика США, Іран, Доктрина Ніксона, концепція «двох стовпів», Близький та Середній Схід, країни Перської затоки.

Olesia Paviuk. US policy on Iran under implementation of the Nixon Doctrine in the Near and Middle East. The U.S. policy on Iran in 1960 – 1970s of the XX century, which was implemented within the framework of the «twin pillars» concept under the Nixon Doctrine, is studied in the article. Much attention is paid to the foreign policy vector of President R. Nixon in the Near and Middle East and in Iran in particular. U.S. policy in the 1960s and 1970s has turned Iran into an active player in the Gulf region, modernizing its armed forces, contributing to economic growth and political independence. The author notes the main shortcomings of the policy that contributed to the confrontation of the two countries after the Islamic Revolution of 1979.

Keywords: US foreign policy, Iran, Nixon Doctrine, the «twin pillars» concept, the Near and Middle East, the Persian Gulf countries.

Олесь Павлюк. Политика США в отношении Ирана в рамках реализации Доктрины Никсона на Ближнем и Среднем Востоке. В статье проведено исследование политики США в отношении Ирана в 1960 – 1970-х гг., которая проводилась согласно концепции «двоих столбов» в рамках Доктрины Никсона. Значительное внимание уделяется внешнеполитическому курсу президента Р. Никсона на Ближнем и Среднем Востоке и в отношении Ирана в частности. Политика США в 1960-70-х гг. XX века превратила Иран в активного игрока в регионе Персидского залива, модернизировал его вооруженные силы, способствуя экономическому росту и политической самостоятельности. Автор отмечает недостатки политики США, что способст-

вовали конфронтации двух стран после Исламской революции 1979 г.

Ключевые слова: внешняя политика США, Иран, Доктрина Никсона, концепция «двоих столбов», Ближний и Средний Восток, страны Персидского залива.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні міжнародні відносини характеризуються загостренням суперечностей між ключовими країнами, регіональними та світовими економічними, політичними та релігійними центрами. Відносини США й Ірану мають свою тривалу історію, яка супроводжувалася досить неоднозначними періодами як партнерства та всесторонньої підтримки, так і конфліктності та готовності до рішучих дій. На жаль, при цьому в основу політики не завжди закладалися принципи міжнародного права та зобов'язання членів ООН. У наш час, у центрі уваги цих взаємин – питання ядерної програми та реалізація політики санкцій. У цьому контексті, 2015 р. повинен стати роком прориву у домовленостях за посередництва країн ЄС. На нашу думку, цього очікує економіка всередині Ірану та західні інвестори. Однак усебічне дослідження передумов загострення саме двосторонніх американо-іранських відносин матиме важливе значення для подальших наукових досліджень та перспектив врегулювання кризи взаємин зокрема.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Серед зарубіжних дослідників, праці яких присвячені вивченню та аналізу зовнішньої політики США в умовах холодної війни, дослідженню відносин Сполучених Штатів з Іраном, варто назвати таких, як Дж. Мігліетта, Г. Сик, Р. Такей, В. Полк, Б. Рубін, Т. Петерсон. Двосторонні економічні та військові відносини між США та Іраном розглядають Т. Купер, Х. Ярукхі, М. Шахеді. Аналіз відносин США й Ірану напередодні революції 1978-79 рр., а також близькосхідну політику США знаходимо у працях українських дослідників О. Коппель, В. Гребцова, Д. Варнавського, К. Ахундова, В. Павленка, Н. Фабрика. Серед російських науковців варто відзначити науковий доробок М. Раку, Г. Мирського, М. Носова, В. Кременюка.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є аналіз політики США стосовно Ірану у період адміністрації Р. Ніксона, яка здійснювалася згідно концепції «двох стовпів» у рамках Доктрини Ніксона. Виходячи з поставленої мети, були окрес-

лені наступні завдання: проаналізувати концептуальне забезпечення політики США на Близькому та Середньому Сході у 1970-х рр., визначити основні сфери та напрямки співпраці США та Ірану, дослідити становлення Ірану, як регіонального лідера у регіоні Перської затоки.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни логіка економічного розвитку, а також набуття Сполученими Штатами статусу глобальної держави підштовхували американські адміністрації до ідеї щодо зниження видобутку власної сировини і спрямування ресурсів на пошуки нафтових ресурсів за межами країни. З моменту виявлення у Перській затоці нафтових родовищ, вони відразу ж стали об'єктом інтересів США.

Також до основних інтересів у регіоні Близького та Середнього Сходу американське керівництво у 60-70-х рр. XX ст. відносило збереження стабільності та незалежності держав регіону і стримування загрози ісламського фундаменталізму. Але ці загрози вважалися похідними і розглядалися у комплексі з такими проблемами як видобуток нафти та стримування СРСР як перманентної загрози у зовнішній політиці США тощо.

У той час як американські інтереси у зоні Перської затоки окреслились ще під час Другої світової війни, безпосередній вплив на справи в регіоні США почали здійснювати лише з 1971 р.¹ До цього часу відповідальність за забезпечення безпеки в регіоні лежала на Великій Британії, чий військовий контингент був присутній тут ще з кінця XIX ст. Однак 18 січня 1968 р. британський прем'єр-міністр Г. Вільсон оголосив у Палаті громад про виведення військ з Перської затоки до кінця 1971 р. Малі за розміром монархії, а також Саудівська Аравія і Кувейт відразу виявили занепокоєння з приводу того, хто буде спроможний взяти на себе захист регіону, оскільки вони не могли захистити себе самостійно. Водночас, в якості безпосередньої загрози розглядався Ірак, котрий, підтримуючи зв'язки з Москвою, виступав проти монархічних революцій і періодично заявляв свої претензії на Кувейт. Тому монархи Перської затоки прагнули встановити нові заходи безпеки в регіоні. Враховуючи вищенаведене, саме арабський націоналізм, який постав тоді суттєвою загрозою, зробив найбільш привабливим допомогу з неарабського світу. Таким чином, держави Перської затоки, як зазначав директор Центру глобальних досліджень у галузі міжнародних відносин GLORIA Б. Рубін, «надавали перевагу імпортувати британських військових офіцерів і пакистанських солдатів та отримувати гарантії безпеки від США та Ірану»² ніж залучати допомогу від арабських країн.

Отже, ситуація в регіоні дала поштовх для майбутньої присутності США у цьому регіоні. Американська політика на Близькому і Середньому Сході поступово розширювалась президентською адміністрацією Р. Ніксона і ґрунтувалась на його зовнішньополітичній програмі, яка стала відома як «Доктрина Ніксона». Новий зовнішньополітичний курс

був висунутий президентом 25 липня 1969 р. на прес-конференції на острові Гуам. Згідно з цією доктриною США зобов'язувалися і надалі брати участь у забезпеченні оборони своїх союзників та заявляли про своє право визначати масштаби, форми та сфери свого втручання в регіональні події, керуючись своїми національними інтересами. Одним з показників повороту в зовнішній політиці мало стати поступове виведення американських військ з В'єтнаму. США мали делегувати власну оборону своїх союзників їх урядам, допомагати вести війну, але не воювати самостійно. У посланні президента Р. Ніксона Конгресу 18 лютого 1970 р. ця доктрина, яка стосувалася загрози розширення радянського впливу у країнах Азії, отримала подальший розвиток як керівний принцип політики США і в інших регіонах³.

США відчували загрозу виникнення вакууму сили в регіоні Перської затоки внаслідок виведення британських військ. Хоча адміністрацію Р. Ніксона й турбувала безпека регіону Перської затоки, вона визнавала, що американська військова присутність у В'єтнамі є надмірною і що стривожена війною американська громадськість не підтримуватиме активну участь США ще й на Середньому Сході. Таким чином, у серпні 1972 р. виступаючи в Конгресі, помічник держсекретаря у справах Близького Сходу і Південної Азії Дж. Сіско, сформулював наступні положення близькосхідної політики США, виходячи з доктрини Ніксона:

1. Підтримка політичного розвитку та регіонального співробітництва, щоб гарантувати спокій та розвиток регіону;
2. Надання підтримки місцевим урядам для сприяння їх незалежності і забезпечення миру, прогресу та регіонального співробітництва без втручання США у внутрішні справи дружніх країн;
3. Заохочення Ірану, Саудівської Аравії, Кувейту і менших держав щодо активної взаємної співпраці з метою гарантування безпеки в регіоні;
4. Допомога в модернізації збройних сил Ірану та Саудівської Аравії, щоб дати їм можливість ефективно забезпечити свою власну безпеку і сприяти безпеці в регіоні в цілому;
5. Розширення дипломатичної присутності Вашингтону у даному регіоні;
6. Продовження розміщення невеликого морського контингенту в Бахреїні, який здійснюватиме місію відвідування дружніх портів в регіоні, щоб представляти американські інтереси⁴.

Четвертий принцип, відомий як концепція «двох стовпів», став ключовим у американській політиці щодо регіону Перської затоки за президента Р. Ніксона. Іран і Саудівська Аравія були обрані в якості «представників» США для забезпечення безпеки і присутності американських національних інтересів в регіоні. Обидві дані країни розділяли американські побоювання щодо майбутньої радянської експансії в регіоні. Як зазначив виконавчий директор міжнародного дослідницького проекту «Затока – 2000» у Колумбійському університеті

Г. Сик, у процесі реалізації вказаної концепції Іран був, безумовно, головним партнером у зв'язку з його набагато більш чисельним населенням, відносно більш розвинутою економікою, потужними збройними силами, розміщенням між Радянським Союзом і Перською затокою, і готовністю шаха М. Реза Пехлеві, який був на престолі з 1941 р., відкрито співпрацювати з США в питаннях безпеки⁵. Саудівська Аравія виконувала менш значущу роль. Її важливість насамперед полягала у володінні найбільшими світовими нафтовими родовищами і зростаючому впливові на арабські країни регіону.

Після перевороту 1953 р. організованого ЦРУ за адміністрації Д. Ейзенхауера, який повалив популістський і націоналістичний уряд прем'єр-міністра М. Моссадека і консолідував владу шаха над країною двосторонні відносини набули високої динаміки розвитку⁶. Підвищуючи військову міць Ірану та намагаючись балансувати між політикою двох наддержав в умовах виведення британської присутності у Перській затоці, М. Реза Пехлеві не втрачав можливості задовільнити свої амбіції щодо регіонального лідерства Ірану. Директор Центру глобальних досліджень у галузі міжнародних відносин GLORIA Б. Рубін зазначає, що розширення впливу Сполучених Штатів у Перській затоці та запровадження політики «двох стовпів» слід розглядати більше як перемогу шаха, який прагнув відігравати провідну роль в регіоні⁷.

Розгортаючи активну діяльність в регіоні, шах приділяв велику увагу і внутрішній політиці. Розпочавши цикл реформ у 1960-х рр., які отримали назву «Біла революція» М. Реза Пехлеві мав на меті подолати феодальні пережитки та інтегрувати Іран у світову капіталістичну систему. «Біла революція» була обумовлена як внутрішніми потребами модернізації країни, так і наполяганнями США, адже президент Дж. Кеннеді вважав, що американська допомога союзникам не може замінити внутрішніх перетворень в цих країнах⁸. Проте реформи, розпочаті шахом, сприяли вирішенню частково соціальних та економічних проблем і зовсім не торкнулись політичного життя. Знищення опозиції, численні порушення прав людини та загибання М. Реза Пехлеві з СРСР призводили до певного охолодження відносин із США. Американська зовнішня політика за адміністрації Дж. Кеннеді навіть характеризувалась певними спробами стримування шаха. Як вважає відомий британський політолог Д. Мюррей, це були перші і останні серйозні спроби у дореволюційний період «навести порядок у тому, що перетворилось згодом на нездорові і надзвичайно контрольні відносини» між двома країнами⁹. Основними напрямками зовнішньої політики у 1960-70-х рр., яку шах назвав «незалежною національною політикою», було продовження реформ всередині країни разом зі зміцненням і розширенням економічних і військових відносин з США, мирне співіснування і співробітництво з СРСР у сферах торгівлі і промисловості, незважаючи на взаємні політичні протиріччя, а також посилення та поліп-

шення політичних і економічних відносин з країнами регіону¹⁰. Проте, досліджуючи цей період, можемо стверджувати, що, все-таки, основним джерелом фінансування реформ всередині країни залишався економічний, політичний і військовий союз Ірану з США. У свою чергу ряд факторів закріпили рішучість США розширити ірано-американські відносини. Зокрема, в економічній сфері – це іранські запаси нафти і газу разом з відповідним ринком для капіталовкладення американських компаній, у політичній – узгоджена лінія Ірану і США щодо В'єтнаму і Близького Сходу, а з точки зору безпеки – наявність протяжного радянсько-іранського кордону і допомога Ізраїлю, як стратегічному союзнику США в регіоні.

Після приходу до влади адміністрації Р. Ніксона концепція «двох стовпів» почала активно запроваджуватись щодо Ірану, оскільки США спромоглись зберегти тісні відносини з Іраном у перехідний період 1960-х рр., під час якого Сполучені Штати активно надавали йому економічну допомогу а також змінили форми військової допомоги, перейшовши від дотацій до продажу в кредит. Протягом цього часу Іран здійснював більш незалежну зовнішню політику, що продемонструвало поліпшення відносин з Радянським Союзом, а також економічні і військові угоди укладені з СРСР у 1962 та 1964 рр.

Іран зосереджував свою зовнішню політику у трьох напрямках. Крім багаторічної співпраці з США в якості форпосту забезпечення та підтримки безпеки, Іран також почав розвивати радянський вектор зовнішньої політики, оскільки шах М. Реза Пехлеві був переконаний, що політичні та економічні вигоди переважатимуть ризики для національної безпеки Ірану¹¹. Третій напрямок був направлений на активне становлення переважаючого впливу Ірану на справи в регіоні для розширення доступу до нафтових ресурсів, а також блокування наростаючого впливу революційного арабського націоналізму в регіоні Перської затоки особливо після оголошення Великої Британії про намір вивести свої війська до 1971 року. Аналіз тогочасної міжнародної політики приводить нас до думки про готовність ключових країн до подібного розвитку подій. Цю думку підтверджує держсекретар Г. Кіссінджер, який вважав, що було надзвичайно важливо і необхідно, щоб підтримувався регіональний баланс влади¹². Оскільки Іран був готовий заповнити вакуум, залишений англіцями і забезпечити необхідну військову техніку за власний рахунок, США надали шаху карт-бланш в частині закупівлі озброєнь, крім ядерної зброї. Іран отримав безпрецедентну кількість і високий технологічний рівень зброї, яку США почали постачати у 1970-х рр. Крім того, на основі аналізу документів двосторонньої співпраці, які були розсекречені з 2000 р. та опубліковані на сайті Державного Департаменту США, можна зазначити наступні підходи Вашингтону щодо політики в Ірані: підтримка незалежності та суверенітету країни; тісні зв'язки з шахом; мінімізація зовнішньополітичних взаємин іранського ке-

рівництва з СРСР; підтримка об'єктів для забезпечення комунікації та розвідки а також привілеї використання повітряного простору для перельотів над Іраном; вплив на політику Ірану для підвищення стабільності і безпеки на Середньому Сході; підтримка доступу Заходу до іранської нафти, захист та розширення американських інвестицій, здобуття максимально можливої частки у зростаючому іранському ринку¹³.

Ключовим напрямом співпраці у військовій сфері було сприяння модернізації збройних сил Ірану. Перманентні прохання шаха щодо постачання військового устаткування з США значно збільшилися після оголошення британцями виведення їх військ з Перської затоки і становило більше 100 млн. дол. щороку¹⁴. США ретельно вивчали вимоги щодо постачання зброї, їх вплив на стабільність в регіоні та розвиток економіки Ірану. Також було очевидно, якщо США не пролонгує свій статус основного постачальника зброї, інтереси Сполучених Штатів щодо Ірану, включаючи можливість дотримуватись стратегічних інтересів та впливати на вектори зовнішньої та внутрішньої політики іранського керівництва, значно послабляться.

Крім того США запровадили за вимогою шаха грантову допомогу на навчальну програму для збройних сил Ірану, яка в різні роки становила від 900 тис. дол. до кількох мільйонів (у 1971 р., зокрема, 2,4 млн. дол.). Визначальним було те, що Закон про іноземну допомогу забороняв безоплатну допомогу на суму понад 500 тис. дол., саме тому президент Р. Ніксон за порадою Радника з питань національної безпеки Г. Кіссінджера підписував її як таку, яка має важливе значення для національної безпеки США, що тоді дозволяло здійснювати фінансування у таких обсягах¹⁵.

США використовували всі існуючі можливості, зокрема військову програму кредитування, щоб переконати шаха та іранський уряд щодо важливості зосередження фінансових та людських ресурсів для економічного розвитку. Особливого значення також мали програми обміну у рамках різних програм (Програма Фулбрайта, Корпус миру), а також співпраця у науковій сфері, де Іран потребував передових технологій та загального сприяння й координації у проведенні реформ.

Вимагаючи нарощування військової співпраці і підтверджуючи спроможність виплат збільшенням бюджету від продажу нафти, шах запросив президента Р. Ніксона та Радника з національної безпеки Г. Кіссінджера на зустріч у Тегеран, яка відбулася 10-11 травня 1972 р. Після переговорів Р. Ніксон прийняв безпрецедентне рішення, яке дозволяло Ірану придбати у США будь-яку ядерну зброю, включаючи потужні й сучасні літаки F-14 і F-15. Незважаючи на попередження Пентагону, Г. Кіссінджер порадив Міністерству оборони дозволити Ірану придбати військову техніку у великих об'ємах. В той же час, президентом Р. Ніксоном було наказано Міністерству оборони США і Державному департаменту «утримуватися від процесу

моніторингу продажу зброї [в Іран]»¹⁶. Тому у доповіді Сенату зазначалося, що таке екстраординарне рішення президента сприяло ефективному уникненню Ірану від наглядових правил Сенату і Міністерства оборони.

На нашу думку, військова політика США і закупівля шахом зброї перетворили Іран в країну з потужним військовим оснащенням та безпрецедентними наземними, морськими і повітряними силами в регіоні. У 1970 – 1975 рр. Іран витратив 6,9 млрд. дол. на оснащення своєї оборонної системи, в основному співпрацюючи з США. Іран придбав 80 найдорожчих та найпотужніших винищувачів на той час – Томкет F-14, вартістю 11 млн. дол. кожен, а об'єм закупівель військової техніки у американської авіабудівної компанії Grumman Corporation становив 2,3 млрд. дол. в 1974 р. Військовий бюджет Ірану збільшився майже у 7 разів з 1,4 млрд. дол. в 1972 р. до 9,4 млрд. дол. в 1977 р.¹⁷

Адміністрації Р. Ніксона стверджувала, що інтереси Ірану та Сполучених Штатів мають багато спільних засад, і як сказав радник з питань національної безпеки Г. Кіссінджер, що погляди США та Ірану на вирішення всіх великих міжнародних проблем були паралельні та посилювали і доповнювали політику один одного. У той же час, на думку Г. Кіссінджера шах був унікальним лідером і абсолютно вигідним для США¹⁸.

Враховуючи інтереси США, політика «двох стовпів» ефективно запроваджувалась на Середньому Сході. Звітуючи перед Конгресом 3 травня 1973 р., Р. Ніксон високо оцінив країни Перської затоки за зусилля брати на себе відповідальність за їх безпеку, зокрема Іран і Саудівську Аравію, за підвищення стабільності регіону. Президент США також заявив, що, оскільки збільшуються енергетичні потреби Сполучених Штатів та інших промислово розвинених націй, потреба в нафті з Перської затоки також збільшуватиметься. Крім того, Р. Ніксон зауважив, що забезпечення тривалого постачання енергоресурсів із Середнього Сходу стає все більш важливим завданням для Сполучених Штатів, Західної Європи та Японії¹⁹. Можемо стверджувати, це одна з найбільш ранніх заяв президента з приводу важливості нафтових ресурсів у Перській затоці.

Проте «війна Судного дня», яка розпочалася 6 жовтня 1973 р. вторгненням єгипетських та сирійських військ в Ізраїль під час єврейського свята Йом-Кіпур супроводжувалась нафтовою кризою. Арабське нафтове ембарго, запроваджене у результаті арабо-ізраїльської війни в 1973 р., викликало коригування пріоритетів політики США в Перській затоці²⁰. Економічна вразливість США і Західної Європи до ембарго на поставки нафти підкреслила стратегічну важливість регіону. Власне, енергетичні та економічні питання стали пріоритетними серед стратегічних інтересів США. Таким чином, політика «двох стовпів» Р. Ніксона тепер спрямовувалась на відновлення доступу до запасів нафти в регіоні за розумними цінами і в достатній кількості

для задоволення потреб Сполучених Штатів і їх союзників, та відновлення експорту нафти країнами регіону для збільшення їх доходів і в конструктивний спосіб стимулювання здорового розвитку економіки та підтримки міжнародної системи.

Також в результаті арабо-ізраїльської війни, США переглянули ще раз свою стратегію в Індійському океані і дійшли висновку, що не можуть розраховувати на допомогу союзників. Без надійної союзницької підтримки своїх дій в регіоні, поряд з підвищеною підозрою зростаючої радянської військової присутності в регіоні, США почали періодичні морські розгортання в Індійському океані і розмістили на о. Дієго-Гарсія велику американську військову базу, здатну забезпечувати основні повітряні і морські розгортання²¹.

Після зростань цін на нафту у чотири рази (з 3 до 12 дол. за барель) у зв'язку з подіями 1973 р. дохід Ірану від нафти склав 20 млрд. дол. на рік, а процес купівлі зброї знову поновлюється, оскільки військовий бюджет Ірану становив на той час вже 40% всього бюджету. Основним аргументом Р. Ніксона та Г. Кіссінджера щодо надання повної військової підтримки М. Реза Пехлеві було те, що США повинні були мати потужний місцевий форпост для захисту власних інтересів у регіоні Перської затоки²². На думку В. Полка, директора Інституту міжнародних відносин Е. Стівенсона, який працював в період адміністрації президента Дж. Кеннеді в Раді Держдепартаменту з планування політики на Близькому Сході і в Північній Африці, таке нарощування зброї з боку Ірану було майже безконтрольним і замість того щоб спонукати шаха витратити менше на озброєння і більше на справжні потреби населення, Держсекретар Г. Кіссінджер видавав розпорядження задовольняти всі вимоги шаха²³. Пізніше сюди, до речі, включились і обладнання та технології щодо виготовлення ядерної зброї, що згодом, на нашу думку, і поглибило тридцятилітню конфронтацію між США та Іраном, тому що після Ісламської революції 1979 р. ніхто в США не міг уявити, наскільки питання ядерних технологій призведе до глибокого конфлікту між двома країнами.

До кінця 1970-х рр. Іран перетворився на могутню регіональну опору для американських геополітичних інтересів на Близькому та Середньому Сході. Шах виступав регіональним «жандармом», дозволяючи США підтримувати свою владу в регіоні без великої військової присутності за рахунок експорту своєї зовнішньої політики за допомогою Ірану. Виправдовуючи будь-які дії М. Реза Пехлеві та відзначаючи його як сильного і вмілого лідера, адміністрація Р. Ніксона розуміла, що в іншому випадку це б підірвало його авторитет та намагання, а отже, й основні цілі Сполучених Штатів у регіоні. Як зазначає американський історик, фахівець із зовнішньої політики, неоконсерватор М. Ліден, «американські особливі відносини з Іраном піддавались значній критиці, але в контексті їх слід вважати відмінним рішенням для обох сторін»²⁴. На-

справді США не могли дозволити собі втратити підтримку шаха у 1970-ті рр. і не мали привабливої альтернативи тій політиці, яку здійснювали. Америка розвивала занадто тісні відносини з Іраном і, як писали у 1970-х рр. у пресі: «Вашингтон, таким чином, в якійсь мірі протягом багатьох років став заручником шаха, незалежно від того, хто був президентом США»²⁵.

Вже на початку 1970-х рр., стало зрозуміло, що шахський режим був побудований на досить слабкому і крихкому фундаменті, а наслідки продовження існуючої системи управління країною могли бути досить суттєвими. Крім того за адміністрації Р. Ніксона двосторонні відносини США з Іраном перетворились на відносини з шахом, які характеризувалися цілковитим ігноруванням численних внутрішніх проблем та порушень прав людини в Ірані. Зростаючі антиамериканські настрої серед іранського населення були породжені сприйняттям Сполучених Штатів як основного винуватця у всіх внутрішньополітичних негараздах та невдалих реформах шаха. Це посилювалося зростаючою кількістю американських військовослужбовців в Ірані, та гострим переконанням і обуренням населення, що Іраном на той час маніпулювала та керувала іноземна держава.

«Біла революція» закінчилася реакцією у вигляді Ісламської революції 1979 р. Саме ці події в Ірані та ряд інших в регіоні перешкодили запровадження Доктрини Ніксона і спричинили до наростання більш агресивної політики США щодо регіону Перської затоки. Падіння шахського режиму в Ірані та Ісламська революція, введення радянських військ до Афганістану, війна за кордони між Північним та Південним Єменом, початок ірано-іракської війни – свідчили про високий рівень напруженості і конфліктності на Близькому і Середньому Сході. Падіння режиму шаха на початку 1979 р. мало найбільший вплив на політику США в регіоні²⁶. Без режиму шаха Доктрина Ніксона була недієвою, оскільки Саудівська Аравія не змогла перейняти на себе роль ключового партнера та виразника інтересів США.

Висновки. Таким чином, США активно розвивали близькосхідний вектор у своїй зовнішній політиці у 70-ті рр. ХХ ст., який ґрунтувався на Доктрині Ніксона. Враховуючи економічні, політичні, військово-стратегічні та валютно-фінансові інтереси США, концепція «двох стовпів» ефективно запроваджувалась на Близькому та Середньому Сході, проте Ісламська революція 1979 р. та раптовий і повний крах шахського режиму в Ірані перекреслили десятилітню стратегію США в регіоні Перської затоки. Доктрина Ніксона перетворила Іран в активного гравця в регіоні і зміцнила економічний і військовий союз між Іраном і США. Із здійсненням цієї політики збільшився обсяг капіталовкладень американських компаній і банків у країні, а Іран перетворився в одного з найбільших покупців зброї у США. Географічне розташування, іранські нафтові ресурси з одного боку та економі-

чні інтереси США – з іншого сприяли тому, що Іран став розглядатися в глобальній стратегії Вашингтона у якості одного з безпекових регіональних форпостів. А запровадження концепції «двох стовпів» у рамках реалізації Доктрини Ніксона перетворили цю країну в американський протекторат на Середньому та Близькому Сході. Очевидні вигоди від двосторонніх відносин були дуже відчутними для Сполучених Штатів, оскільки Іран мав можливість і бажання відіграти таку роль в регіоні, а дружні зв'язки між країнами мали позитивну історію відносин. Іран став надійним та важливим джерелом нафти та інших ресурсів для США і такий напрямок відносин сприяв розвитку ринку для американських товарів і послуг та вигідному вкладенню інвестицій, а також забезпечував необхідний повітряний коридор між Європою та Сходом, що дозволяло США використовувати територію Ірану для спеціального зв'язку та розвідки.

¹ Bradley P. Recent United States policy in the Persian Gulf (1971-1982) / Paul Bradley. – NY: Thompson Rutter, 1982. – p. 11.

² Rubbin B. Cauldron of Turmoil: America in the Middle East / B. Rubbin. – Houghton, 1992. – p. 123.

³ State Of the Union: Presidential Rhetoric From Woodrow Wilson To George W Bush [ed. D. Kalb, G. Peters]. – CQ Press, 2006. – p. 663.

⁴ Nakhieh E. The Persian Gulf and American Policy/ Emile A. Nakhieh. – New York: Praeger Special Studies, 1982. – p.100.

⁵ Sick G. The United States and the Persian Gulf in the Twentieth Century/ Gary Sick // The Persian Gulf History; ed. Potter L. – United States: Palgrave Macmillan, 2009. – p. 296.

⁶ Abrahamia E. The Coup: 1953, The CIA, and The Roots of Modern U.S.-Iranian Relations/ Ervand Abrahamia. – The New Press, 2013. – p. 56.

⁷ Rubbin B. Cauldron of Turmoil: America in the Middle East / B. Rubbin. – Houghton, 1992. – p. 117.

⁸ Манучихри А. Политическая система Ирана / Аббас Манучихри. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2007. – С.174.

⁹ Murray D. US Foreign Policy and Iran: American-Iranian Relations Since the Islamic Revolution. Contemporary Security Studies / Donette Murray. – Oxon: Routledge, 2010. – p. 247.

¹⁰ Iran: a country study / [ed. G. Curtis, E. Hooglund]. – Library of Congress, 2008. – p. 312

¹¹ Манучихри А. Политическая система Ирана/ Аббас Манучихри. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2007. – С. 174.

¹² Nakhieh E. The Persian Gulf and American Policy/ Emile A. Nakhieh. – New York: Praeger Special Studies, 1982. – p.165.

¹³ Foreign Relations of the United States: Nixon-Ford Administration. – Volume E-4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/index.htm>

¹⁴ Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, April 29, 1969 [Електронний ресурс] // U.S. Department of State Archive. – Режим доступу: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/65009.htm>

¹⁵ Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, January 11, 1972 [Електронний ресурс] // U.S. Department of State Archive. – Режим доступу: <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/69475.htm>

¹⁶ Miglietta J. American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992 Iran, Israel, and Saudi Arabia / John P. Miglietta. – Lexington Books, 2002. – p. 73.

¹⁷ Shahedi M. U.S. Policy on Arms Sales to Iran during Nixons Administration [Електронний ресурс] / M. Shahedi. – Режим доступу: http://iichs.org/index_en.asp?id=1140&doc_cat=23

¹⁸ Yarukhi H. Iran and Nixon Doctrine [Електронний ресурс] / H. Yarukhi. – Режим доступу: <http://www.rohama.org/en/content/757>.

¹⁹ Nakhieh E. The Persian Gulf and American Policy/ Emile A. Nakhieh. – New York: Praeger Special Studies, 1982. – p. 99.

²⁰ Long D. The United States and the Persian Gul / David E. Long, Eaton T. White. – Washington: National Defense Security, 1979. – p.85.

²¹ Kuiholm B. The Persian Gulf and United States Policy: A Guide to Issues and References / B. Kuiholm. – Claremont: Regina Books, 1984. – p. 25.

²² Shahedi M. U.S. Policy on Arms Sales to Iran during Nixons Administration [Електронний ресурс] / M. Shahedi. – Режим доступу: http://iichs.org/index_en.asp?id=1140&doc_cat=23

²³ Polk W. Understanding Iran / William R. Polk. – Palgrave Macmillan 2009. – p.122.

²⁴ Ledeen M. The Iranian Time Bomb: The Mullah Zealots' Quest for Destruction / Michael A. Ledeen. – Truman Talley Books, 2007. – p. 205.

²⁵ Butters A. Talking and Listening to Iran / Andrew Lee Butters [Електронний ресурс] // Time. – Режим доступу: <http://content.time.com/time/printout/0,8816,1879171,00.html>

²⁶ Sick G. Evolution of U. S. Policy in the Persian Gulf, Prepared Statement for Hearings to the Subcommittee on Economic Stabilization / Gary Sick. – U. S. Congress, House Committee on Banking, Finance, and Urban Affairs, 100th Cong. 2d sess., 1988. – p. 50.